

KULTURNÍ TRANSFER V ČESKO-SASKÉM POHRANIČÍ V POZDNÍM STŘEDOVĚKU A RANÉM NOVOVĚKU. AKTUÁLNÍ VÝZKUM TZV. SASKÉ RENESANCE V ČECHÁCH

MICHAELA HRUBÁ – MICHAELA OTTOVÁ

Pro historický vývoj severozápadních Čech bylo jednou z významných etap období přechodu mezi středověkem a počátkem raného novověku. Byla to doba, kdy se tento region vyvíjel velmi dynamicky a v mnoha ohledech vykazoval zejména v hospodářské a kulturní oblasti progresivní rysy odlišné od vývoje zemského centra. Při hledání zdrojů dynamiky vývoje se jako zásadní jeví obraz zemské hranice, již po starých zemských stezkách překonávali cizí obchodníci či vandrující řemeslníci a směřovali do nitra země.¹ A právě onu hranici a vztahy se sousedními oblastmi, především Saskem, lze považovat za jeden z hlavních zdrojů dynamiky vývoje této oblasti.² Nejednalo se přitom o skutečnou hranici, zejm. přímo na hřebenech hor šlo dlouho o pustá území, o něž začal být zájem až s rozvojem horního podnikání. Až teprve spory o naleziště rud vedly k hledání a vytyčování přesných hranic. Z hlediska hospodářského a kulturního byly obě strany zemské hranice jednotlivou oblastí.³

¹ Ladislav HOSÁK, *Mittelalterliche Straßenverbindungen von Böhmen nach Sachsen und in die Oberlausitz*, Sächsishe Heimatblätter 11/1, 1965; Ivan VÁVRA, *Mostecká cesta*, Historická geografie 18/1979, s. 351–382; TÝŽ, *Osecká cesta – hrobská cesta*, Historická geografie 20, 1982, s. 187–201; Tomáš VELÍMSKÝ, *Studium středověkých cest a problematika vývoje osídlení levobřežní části oblasti Labských pískovců*, Archeologica Historica 17, 1992, s. 349–364; Eva ČERNÁ – Tomáš VELÍMSKÝ, *Výsledky rekonstrukce cesty v Mostu do Freibergu*, Archeologica Historica 15, 1990, s. 477–487; TÍŽ, *Česko – saské kontakty a problematika středověkých cest přes Krušné Hory a Děčínské stěny*, in: Kristina KAISEROVÁ (ed.): *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica. Slavogermanica 1, Ústí nad Labem 1993, s. 359–372.

² Jiří KURKA, *Přehled nejstarších vztahů mezi Čechami a Saskem*, in: *Z minulosti Děčínska I*, 1965, s. 33–45; Jiří KURKA, *Die ältesten Beziehungen zwischen Sachsen und Böhmen*, in: Sächsishe Heimatblätter 12, 1968, 315–327; Jiří KURKA, *Územní vývoj severních Čech a Děčínska a vztahy k jejich sousedství od konce 10. do počátku 14. století*, in: *Z minulosti Děčínska II*, 1974, s. 7–25; Lenka BOBKOVÁ, *Sasko v teritoriální politice českých králů do roku 1459*, in: Kristina Kaiserová (ed.), *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et Historica I., Slavogermanica II., Ústí nad Labem 1993, s. 49–67.

³ Petr JANČÁREK, *Česko-saská hranice v Krušných horách do třicetileté války*, in: Kristina KAISEROVÁ (ed.): *Čechy a Sasko v proměnách dějin*, Acta Universitatis Purkynianae. Philosophica et historica. Slavogermanica 1, Ústí nad Labem 1993, s. 133–137; TÝŽ, *Vznik měst a městeček v české části Krušnohoří v době předbělohorské*, Rozpravy Národního technického muzea 33, Praha 1967; TÝŽ, *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době. Příspěvek ke studiu jejich sociální struktury*, Ústí nad Labem 1971, s. 32–34; Petr HLAVÁČEK, *„Prope Sudetos Montes“ Hraniční oblasti čech,*

Obr. 1. Ústí nad Labem – Krásné Březno, kostel sv. Floriána, pohled do interiéru kostela od západu. Foto: Martin Frouz 2010.

Po celé jagellonské období byla česko – saská hranice klíčovým územím. Bohatá naleziště rud a zájem o horní podnikání byly příčinou intenzivního demografického a hospodářského vývoje.⁴ Protože české vnitrozemí nemohlo nabídnout speciální profese a dostatečný potenciál, jenž by pokryl potřeby nově vznikajících lokalit, byli to právě horníci a příslušníci souvisejících profesí ze Saska, kteří se zde usazovali. Sasové nedbali na zákazy

Saska, Horní Lužice a Dolního Slezska jako jeden kulturní region (1520–1620), in: Lenka BOBKOVÁ – Jana KONVIČNÁ – Jana WOJTUCKA (edd.), *Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století. Korunní země v dějinách českého státu II.*, Praha 2005, s. 423.

⁴ Petr JANČÁREK, *Města českého Krušnohoří*, s. 26; Josef KOŘAN, *Přehledné dějiny československého hornictví I.*, Praha 1955, s. 105.

Obř. 2. Ústí nad Labem – Krásné Březno, kostel sv. Floriána, hlavní oltář – reliéf s výjevem Klanění Tří králů. Foto: Martin Frouz 2010.

obchodu s českými kacíři a podle dochovaných zpráv navštěvovali české trhy. Český král Vladislav spolu s Vilémem Saským opakovaně řešili problémy oloupených kupců, kteří museli v nebezpečných pohraničních hvozdech čelit lapkům.⁵ Saští vévodové, kteří v severozápadních Čechách disponovali v husitském období rozsáhlými zástavami, měli o území za zemskou hranicí stále velký zájem. Pokus o prosazení jejich zájmů na české půdě byl spojen s událostmi po osudné bitvě u Moháče, v níž skončil mladý český král Ludvík Jagellonský. Mezi četnými nápadníky českého trůnu se tehdy objevil saský kurfiřt Jan a jeho syn Jan Jindřich. Bylo vypracováno memorandum, jakýsi diplomatický plán, který zdůrazňoval pozitiva spojení České koruny a Saska. Spoléhal na mnoho společných zájmů a zejména prospěšnost tohoto spojení v ekonomické rovině. Ač byl tento plán podporován některými významnými šlechtickými rody jako byli Šlikové nebo Pluhové z Rabštejna, jejichž zájmy byly spojeny právě s pohraničními oblastmi, nakonec nenalezl reálnou odezvu.⁶

I po té, co na český trůn usedl Ferdinand I. Habsburský, příhraniční prostor severozápadních Čech zůstal z hlediska hospodářského, ale i sociálního a kulturního velmi provázaným prostorem. To ještě umocnil nástup luterství, které se v této oblasti šířilo ze

sousedního Saska velmi intenzivně. Prostupnost hranice, společné hospodářské zájmy, angažovanost šlechty s majetkovým zájmem na obou stranách zemské hranice, obchodní kontakty měst, inklinace k luterské víře – to všechno vede k představě především hospodářsky a kulturně propojeného regionu, který zemská hranice výrazně nerozdělovala.⁷ Existuje však řada otázek, jejichž zodpovězení je k ověření této hypotézy nutné, stejně jako reakce na probíhající výzkumy na saské straně Krušných hor.⁸ A právě na tyto otázky se pokouší odpovědět aktuálně probíhající výzkumy.

Na katedře historie Filozofické fakulty v Ústí nad Labem je v současné době podporováno několik výzkumných projektů, které jsou orientovány na česko – saské příhraničí. Předně se jedná o dva projekty podpořené Ministerstvem kultury České repub-

⁷ K tomu již rámcově Petr Hlaváček, „Prope Sudetos Montes“ Hraniční oblasti Čech, Saska, Horní Lužice a Dolní Slezska jako jeden kulturní region (1520–1620), s. 423–434.

⁸ Z novějších prací, které se zabývají problematikou renesančního umění na saské straně Krušných hor i v širším prostoru Saska kontextuálně k obecnějšímu vývoji výběrově: Thomas DACOSTA KAUFMANN – Heiner BORGGREFE – Thomas FUSENIG, *Art and architecture in Central Europe 1550–1620. An annotated bibliography*, Studien zur Kultur der Renaissance 2. Marburg 2003; Anne SCHUNICHT-RAWE – Elmar ALSHUT (Hrsg.), *Handbuch der Renaissance. Deutschland, Niederlande, Belgien, Österreich, Köln* 2002; Ernst BADSTÜBNER, *Bauten der Renaissance in Sachsen und Thüringen. Einführung und Erläuterungen*, Leipzig 1965; Hellmut LORENZ, *Spätgotik und Renaissance in Mitteleuropa – ein „Stil zwischen den Stillen“?*, in: Die Länder der Böhmisches Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471–1526), Ostfildern 2004, s. 31–47; Klaus-Peter ARNOLD (Hrsg.), *Kunsth Handwerk der Gotik und Renaissance. 13. bis 17. Jahrhundert*, Dresden 1981; Dirk SYNDRAM, *In fürstlichem Glanz. Der Dresdner Hof um 1600*, Mailand 2004; Ernst ULLMANN, *Renaissance deutsche Baukunst 1520–1620*, Leipzig 1995; Harald OSSMANN, *Stadtentstehung im Erzgebirge des ausgehenden 15. und der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts, geprägt durch die Renaissance. Resultat des Silberbergbaus*, Dresden 2002, s. 70–78. Yves Hoffmann – Uwe Richter, *Die Portalarchitektur der Spätgotik und Renaissance*, in: Denkmale in Sachsen. Stadt Freiberg 2, Dresden 2003, s. 729–806; Yves HOFFMANN – Uwe RICHTER, *Portale der Renaissance in Marienberg*, in: *Sächsische Heimatblätter*, 2006, roč. 52, č. 3, s. 226–233; Klaus KRATZSCH, *Marienberg – eine Idealstadt der Renaissance*, in: Yves Hoffmann (Hrsg.), *Herzog Heinrich der Fromme*, Beucha 2007, s. 233–245. Klaus KRATZSCH, *Marienberg – eine Idealstadt der Renaissance*, in: Yves Hoffmann (Hrsg.), *Herzog Heinrich der Fromme*, Beucha 2007, s. 233–245; Christine KRATZKE – Tim TEPPER, *Konrad Krebs*, in: Arnold Bartetzky, (Hrsg.), *Die Baumeister der „Deutschen Renaissance“. Ein Mythos der Kunstgeschichte?* Beucha 2004, s. 44–72; Walter HENTSCHEL, *Nossen und die dritte Walther-Generation*, in: Walter Hentschel, *Dresdner Bildhauer des 16. und 17. Jahrhunderts*, Weimar 1966, s. 67–88; Monika MEINE-SCHAWA, *Die Grabmale der Wettiner im Dom zu Freiberg. Die Umgestaltung des Domchores durch Giovanni Maria Nossen. 1585 – 1594*, München 1992. Neaktuálnější výzkumné aktivity je možné spojit s konferencí *Des Himmels Fundgrube. Chemnitz und das sächsisch-böhmische Gebirge im 15. Jahrhundert*, Schlossbergmuseum Chemnitz 27. 10. – 29. 11. 2011, pořádanou Lehrstuhl für Sächsische Landesgeschichte, Universität Leipzig; Lehrstuhl für Europäische Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts, Technische Universität Chemnitz a stejnojmennou aktuální výstavou probíhající v Schlossbergmuseum od 4. října 2012 – 20. února 2013.

⁵ Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) 1*, Praha 1992, s. 116, 136.

⁶ Josef JANÁČEK, *České dějiny. Doba předbělohorská I/1*, Praha 1968, s. 34.

Obr. 3. Svádov, kostel sv. Jakuba Staršího, pohled do interiéru od jihu. Foto: Petr Hrubý 2005.

liky – první z nich nazvaný *Společenské, kulturní a ideové transfery v historii příhraničního regionu severozápadních a severních Čech a jejich role pro jeho rozvoj a udržitelnost* má širší chronologický záběr, ale jeho součástí je výzkum období na přelomu středověku a raného novověku.⁹ Druhý projekt, jehož výsledkem by měla být výstava pořádaná ve spolupráci s Národní galerií v Praze, je přímo cílený na uměleckou produkci a její historické vazby. Nese název *Umělecká výměna v regionu Krušnohoří mezi gotikou a renesancí*.¹⁰ Vedle těchto projektů se jednomu z důležitých fenoménů historického vývoje přelomu středověku a raného novověku v oblasti Krušnohoří – hornímu podnikání a jeho vlivu na kulturní vývoj regionu – věnuje i nově získaný projekt podpořený Grantovou agenturou České republiky – *Ars Montana: Umělecký a kulturní transfer v otevřeném prostoru česko-saského Krušnohoří na prahu*

⁹ *Společenské, kulturní a ideové transfery v historii příhraničního regionu severozápadních a severních Čech a jejich role pro jeho rozvoj a udržitelnost*, hlavním řešitelem je Tomáš VELÍMSKÝ, katedra historie FF UJEP v Ústí nad Labem. Grant je podpořen v programu Národní a kulturní identita MK ČR v letech 2011–2015.

¹⁰ *Umělecká výměna v regionu Krušnohoří mezi gotikou a renesancí*, hlavní řešitel projektu je Petr MACEK, Filozofická fakulta UK v Praze, spoluřešitelé jsou Národní galerie v Praze a katedra historie FF UJEP v Ústí nad Labem. Grant je též podpořen v programu Národní a kulturní identita MK ČR v letech 2011–2015.

raného novověku (1459–1620).¹¹ Samostatně je pak na téma sakrálních architektury tzv. saské renesance zaměřen studentský interní grant Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, jehož cílem je podrobná dokumentace vybraných kostelů, a to ve spolupráci s centrem Dokumentace a digitalizace kulturního dědictví.¹²

Tento příspěvek předkládá čtenářům *Monumentorum Custos* i odborné veřejnosti obecně základní východiska výše zmíněných výzkumů, jejichž úhelným kamenem je v českých dějinách umění již dlouho používaný termín **saská renesance**, jehož definice, stejně jako vztah ke konceptu českého umění v době reformace, jsou spojeny z řadou dosud nezodpovězených otázek.

VÝCHODISKA A KONCEPT VÝZKUMU TZV. SASKÉ RENESANCE

Počátek kulturně historického a uměleckohistorického zájmu o oblast Krušných hor v období pozdního středověku a raného novověku je možné spojit s průkopnickými díly Waltera Hentschela¹³ a Josefa Opitze.¹⁴ V druhé polovině 20. století jsou přínosy k výzkumu uměleckého provozu v Krušnohoří na české straně spojeny především s velkými syntetickými projekty *Dějiny českého výtvarného umění*, *Pozdně gotické umění v Čechách*, *Gotik in Böhmen* a *Renaissance in Böhmen*, *Kunst der Renaissance und Manierismus in Böhmen*.¹⁵ Tyto syntézy je však třeba podrobit důkladné revizi, podobně jako např. knihu Evy Šamánkové věno-

¹¹ GAČR 409/12/0546, řešitelem projektu je prof. Jan Royt, Filozofická fakulta UK v Praze, spoluřešitelskou Michaela Hrubá, Filozofická fakulta UJEP v Ústí nad Labem, grant je podpořen v letech 2012–2015.

¹² Řešitelkou projektu, jehož název je *Sakrální architektura saské renesance v severozápadních a severních Čechách*, je Michaela Hrubá, katedra historie Filozofické fakulty UJEP v Ústí nad Labem. Grant je podpořen Studentskou grantovou soutěží UJEP v letech 2011–2013.

¹³ Walter HENTSCHEL, *Denkmale sächsischer Kunst, Die Verluste des zweiten Weltkrieges*, Berlin 1973; TÝŽ, *Dresdner Bildhauer des 16. und 17. Jahrhunderts*, Berlin–Böhlau 1966; Walter HENTSCHEL, *Bibliographie zur sächsischen Kunstgeschichte*, Berlin 1960; TÝŽ, *Peter Breuer, Eine spätgotische Bildschnitzerwerkstatt*, Dresden 1951; TÝŽ, *Meißner Bildhauer zwischen Spätgotik und Barock*, Meißen 1934; TÝŽ, *Cranach und seine Schule im Erzgebirge*, in: Glückauf!, Zeitschrift der Erzgebirgsvereins, 48, 1928, 43–48 a další.

¹⁴ Josef OPITZ, *Alte Kunst der Bezirk Kaaden-Pressnitz. Eine kurze Übersicht, geordnet nach Orten*. Sonderabdruck aus der Heimatsbeilage der Kaadener Zeitung, Kaaden, 1924; TÝŽ, *Gotische Plastik des 14. und 15. Jahrhunderts in Böhmen I. Bezirk Kaaden*. Kaaden 1924; TÝŽ, *Gotische Malerei und Plastik Nordwestböhmens. Katalog der Ausstellung in Brüx – Komotau*, Brüx – Komotau 1928; TÝŽ, *Die Galerie des Stiftes Osseg. Beschreibender Teil (Gemälde)*, Komotau 1930; TÝŽ, *Nordwestböhmen in der Kunst 1530–1680. Katalog der Ausstellung in Komotau*, Komotau 1932.

¹⁵ Jaromír HOMOLKA – Josef KRÁSA – Václav MENCL – Jaroslav PEŠINA – Josef PETRÁŇ, *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1525)*. Praha 1984; K. M. SWOBODA (Hrsg.), *Gotik in Böhmen*, München 1969; Jiřina HOŘEJŠÍ – Jarmila KRČALOVÁ, *Die Kunst der Renaissance und des Manierismus in Böhmen*, Prag 1979; Ferdinand SEIBT (Hsg.), *Renaissance in Böhmen*, München 1985; *Dějiny českého výtvarného umění, díl I/2*, Praha 1984; *Dějiny českého výtvarného umění, díl II/1*, Praha 1989.

Obr. 4. Svádov, kostel sv. Jakuba Staršího, pískovcová křtitelnice, detail, erb Salhausenů ze Salhausenu. Foto: Martin Frouz 2011.

vanou renesanční architektuře.¹⁶ V souvislosti s těmito syntézami a v návaznosti na ně došlo i ke zpracování některých dílčích materiálových studií.

Syntetické ani specializované práce vzniklé na saské straně Krušných hor většinou nerefletovaly širší souvislosti uměleckého vývoje v Čechách,¹⁷ přesto se této problematice dotkly v dílčích studiích i někteří němečtí autoři, zejména počátkem 20. století a pak až od 90. let 20. století.¹⁸ K podstatným příspěvkům na téma dílenské praxe a malířství v Sasku, zabírající i umělecká díla importovaná do Čech, patří práce Ingo Sandnera.¹⁹ Z mladších autorů historického zaměření se v poslední době podrobně věnoval např. rodu Lobkoviců berlínský historik Uwe Tresp, přičemž přinesl nové zásadní poznatky čerpané z německých archivů.²⁰

¹⁶ Eva ŠAMÁNKOVÁ, *Architektura české renesance*, Praha 1961.

¹⁷ Např. Eduard FLECHSIG, *Sächsische Malerei und Bildneri vom XIV. Jahrhundert bis zur Reformation*, Bd. I–III, Leipzig 1908–1912.

¹⁸ Wilhelm JUNIUS, *Sächsisch-böhmische Grenzkunst*, in: Uhls' Heimatbücher (Belderreihe), (Hrsg.) Rudolf WENISCH, Kaaden 1924; Wilhelm JUNIUS, *Meister des thüringisch-sächsischen Cranach-Kreises*, in: Zeitschrift des Vereins für thüringische Geschichte und Altertumskunde, (Hrsg.) Georg MENTZ, Neue Folge, 31, Jena 1935, s. 64–112.

¹⁹ Ingo SANDNER (Hrsg.), *Unsichtbare Meisterzeichnungen auf dem Malgrund. Cranach und seine Zeitgenossen*. Wartburg-Stiftung Eisenach, Regensburg 1998; Ingo SANDNER, *Spätgotische Tafelmalerei in Sachsen*, Dresden – Basel 1993; Ingo SANDNER, *Hans Hesse – ein Maler der Spätgotik in Sachsen*, Dresden 1983.

²⁰ Uwe TRESP, *Erbeinung und Fehde zwischen Sachsen und Böhmen: Die Fehde des Jan von Lobkowitz auf Hassenstein gegen Albertiner (1493–1496)*, in: Zwischen adliger Handlungslogik und territorialer Verdichtung: Fehdeführung im spätmittelalterlichen römisch-deutschen Reich, Christine REINLE u. a. (Hrsg.), v tisku.

Jeho studie názorně ukázala nezbytnost vzájemného propojení výsledků heuristického výzkumu na české a německé straně.

Na konci minulého století došlo především díky zájmu katedry historie FF UJEP k obnovení studia kulturní historie oblasti severních Čech. Její projekty z přelomu milénia se zaměřily především na revizi starších prací, detailní heuristiku jednotlivých uměleckých oborů a základní pramenný výzkum (město, šlechta, církev).²¹ Dotyčné projekty přinášejí dodnes velmi cenné, leč z různých důvodů omezené výsledky výzkumu, na něž navazuje právě současný výzkum.

Současný stav poznání je určen nejen torzálností dochování historického a uměleckého materiálu, ale i dlouhodobým metodickým zaměřením výzkumu na sledování závislosti české strany Krušných hor na umělecky významnější oblasti Saska. Povahu výstupů dřívějších projektů předznamenalo rovněž teritoriálně mnohem širší a časově odlišné vymezení. Zkoumaná oblast se ukázala jako příliš široká pro důkladný mezioborový přístup a nepřilíživá pro koncipování identity regionu, respektive pro stanovení jeho specifického charakteru oproti jiným regionům. Provedená heuristika a analýzy materiálu ukázaly, že k dosažení obecnější platnosti závěrů a k uspokojivému zodpovězení otázky specifiky regionu je nezbytné téma redefinovat. Proto se jádro týmu, věnující se problematice již od konce 90. let 20. století, pokouší uchopit krušnohorskou oblast jinak, v odlišném chronologickém rámci a bez hraničního rozdělení.

Posledním projektem, jenž se okrajově věnoval i umělecké oblasti Krušnohoří, byla výstava *Umění české reformace*.²² Jak už název napovídá, šlo o zpracování náboženského umění, jehož ústředním interpretačním klíčem byla konfesní příslušnost objednavatelů uměleckých děl. Výstava ovšem věnovala velkou pozornost památkám utrakvistických, především středočeských královských měst, naopak výtvarným projevům spojeným luterskou reformací byla věnována mnohem menší, takřka okrajová pozornost. V obdobných proporcích se pohybovalo i zaměření referátů na konferenci k této výstavě, kde se většina příspěvků věnovala umělecké konfesionalizaci strany podobojí a pouze malá část referátů byla věnována luteránům a luteránským objednávkám.²³ Tento projekt předvedený následně po výstavě ve

²¹ Výzkum byl podpořen projektem GAČR *Gotika v severních Čechách*, jehož řešení se v roce 2000–2003 realizovalo Muzeum města Ústí n. Labem ve spolupráci s UJEP a FF UK Praha. Výsledky základního výzkumu byly shrnuty ve třech svazcích monotematických čísel Ústeckého sborníku historického: J. HOMOLKA – M. HRUBÁ – P. HRUBÝ – M. OTTOVÁ (edd.), *Gotické umění a jeho historické souvislosti I–III*, Ústí nad Labem 2001, 2003, 2004. Na tento projekt navazovaly v následném období další historické i kulturně historické výzkumy. V roce 2007 byl na FF UK řešen Janem ROYTEM projekt *Desková malba v severních Čechách*, podpořený GAUK. Byl započatý rozsáhlý výzkum městských pramenů, a to projektem Michaely HRUBÉ, *Ediční řada Nejstarší městské knihy severozápadních a severních Čech*, podpořený GAČR v letech 2004–2006.

²² Kateřina HORNÍČKOVÁ – Michal ŠRONĚK (edd.), *Umění české reformace*, Praha 2010.

²³ Viz příspěvek Jana ROYTA o ikonografii křtitelnic či Petra HLAVÁČKA o kulturněhistorické situaci v Jáchymově, jež jsou součástí této publikace.

Obr. 4. Valtířov, kostel sv. Václava, epitař Jáchyma ze Salhausenu († 1583). Foto: Petr Hrubý 2005.

formě knižního výstupu shrnul předcházejícím výzkumem objektivizovaná zjištění o základním rozlišení děl na základě konfesní příslušnosti. Publikace knihy *Umění české reformace* přinesla formulaci interpretačních modelů, které bude možné dále ověřovat, revidovat a rozvíjet i na příkladu umělecké oblasti Krušnohoří. Proto je považováno sledování konfese v kontextu uměleckých aktivit za jeden z důležitých cílů, nicméně ne jediný.

Současné poznání dnes jazykově české i německé oblasti je ve stadiu dokončené heuristické evidence a částečné analýzy historických i uměleckých pramenů (především na české straně). Na tomto nezbytném základě je možné rozvinout nové pohledy na kulturní specifika dotyčného regionu. Konfesní příslušnost je přitom pouze jeden z aspektů bohatě strukturované a rozvrstvené výtvarné produkce na krušnohorském hřebeni.

Jak již bylo naznačeno, geograficky vymezenou oblast Krušných hor pojímá dosavadní kulturně-historické bádání většinou nekompaktně – s ohledem na zemskou hranici, hranice krajů či pomyslné hranice konfesijní či jazykové. Právě přítomnost hranice byla vždy klíčová pro hodnocení kulturních vztahů v rámci krušnohorské oblasti. Odlišnosti spatřované v národnostním složení obyvatelstva a hospodářském potenciálu vedly k pojmání saské části krušnohorského hřebenu jako dominantního prostoru, na němž je závislá kulturní činnost „českého“ Krušnohoří. Nový pohled na sledovanou oblast vychází z předpokladu, že se na prahu raného novověku v této oblasti vytvořily specifické pod-

mínky pro intenzivní společenskou, hospodářskou i kulturní výměnu. Na jejím počátku byly rozsáhlé zástavy saským kurfiřtům v této oblasti, které způsobily značnou provázanost tohoto území se saskou stranou Krušných hor (Most, Duchcov, Ústí nad Labem atd.). Po zrušení zástav roku 1459 tyto kontakty neskončily; začaly se intenzivně rozvíjet hospodářské vazby s ohledem na rozvoj horní činnosti, vznikala nová horní města, významně spojená s lidským potenciálem pocházejícím ze Saska. Zájem o propojení horní činnosti vyplýval z výhodnosti transferu technologií a kapitálu důlních podnikatelů. Dalším podstatným faktorem k posílení vazeb bylo zakupování saské šlechty na původně většinou manských statcích na české straně zemské hranice, které umožňoval panovník. Nejvýznamnějším faktorem se pak stalo šíření luterské víry zejména mezi německy mluvícím obyvatelstvem v celém příhraničním pásmu obklopujícím Krušné hory.²⁴ Zájem o region Krušných hor, respektive celého příhraničí severozápadních Čech jako specifického prostoru umožňujícího společenský, hospodářský a kulturní transfer mezi Čechami a Saskem, byla v poslední době věnována v širokém chronologickém záběru pozornost na obou stranách zemské hranice.²⁵

Z výše konstatovaného vyplývá, že možnou cestou pro další bádání může být výzkum kulturních specifík geograficky vymezené oblasti Krušných hor a jejich nejbližšího zázemí, která tvoří ve vymezeném období na prahu raného novověku kompaktní hospodářský, sociální a umělecký prostor. Tento pohled je záměrně vymezen vůči dosavadním přístupům, které sledovaly krušnohorskou oblast optikou dvou hraničních regionů, respektive vlivu saské strany hor na české příhraničí. Nový přístup spočívá v uchopení této oblasti jako svébytného a vnitřně provázaného celku, kde podstatnou roli hrál i společenský a umělecký vývoj významných center na české straně Krušných hor (zejména silná královská města a vznikající šlechtická dominia atd.). Z chronologického hlediska je téma rozkročeno i přes pomyslnou hranici mezi gotikou a renesancí. Fáze „přechodu“ dvou velkých slohů je pro české dějiny umění stále dosti temným obdobím, v jehož rámci se umělecká díla klasifikují jen pomocí velmi relativních kritérií. Druhá třetina 16. století je dosud vnímána jen jako doznívání a rozměňování pozdně gotického kánonu, čekajícího na smrtel-

²⁴ Viz dosavadní literaturu k tomuto tématu, zejm. Petr JANČÁREK, *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 1970; TÝŽ, *Příspěvek ke studiu demografického vývoje českého Krušnohoří v předbělohorské době*, FHB 11, 1987, s. 235–247; TÝŽ, *Vznik měst a městeček v české části Krušnohoří v předbělohorské době*, Studie z dějin hornictví, 1968, s. 12–42; Gustav HOFMANN, *K populačnímu vývoji Jáchymova v 16. století*, Studie z dějin hornictví 19, 1987, s. 72–89; Lubomír NEMEŠKAL, *Jáchymov v hospodářských dějinách 16. století*, FHB 11 1987, s. 213–232; Jiří MAJER, *K hospodářskému a sociálnímu vývoji Jáchymova v 16. století*, Studie z dějin hornictví 26, Praha 1995, s. 42–43. Novější německá literatura je shrnuta ve studii Helmut BRÄUER, *Armut in Bergstädten des sächsischen Erzgebirges während der Frühen Neuzeit*, in: Karl Heinrich KAUFHOLD (Hrsg.), *Stadt und Bergbau*, Köln – Weimar – Wien 2004, s. 199–238

²⁵ Např. Miloš ŘEZNÍK (Hrsg.), *Grenzraum und Transfer. Perspektiven der Geschichtswissenschaft in Sachsen und Tschechien*, Chemnitzer Europastudien, Band 5, 2007.

ný zásah renesančního pojetí. Právě mezioborový výzkum (historický a umělecko – historický) zaměřený na specifické kvality celku oblasti (hospodářské, kulturní i sociální) by mohl poodhalit dosud málo zkoumanou problematiku počátku 16. století z odlišné strany a navrhnout nové, přiměřenější hodnocení. S tím souvisí i potřeba redefinice termínu „saská renesance“ zavedeného V. Menclem a používaného zhusta odbornou literaturou od vydání publikace *Architektura české renesance* Evy Šamánkové z roku 1961. Jako badatelsky problematická se jeví dosavadní převažující bipolární koncepce, kdy je česká část Krušných hor pojímána v jednostranné umělecké závislosti na saské části. Současný výzkum se proto snaží koncipovat region s jeho uměleckou produkcí a sociálními vztahy nově a historicky přiměřeněji, aby identita Krušnohoří a současná přeshraniční spolupráce dostaly spolehlivý zdroj v základním i aplikovaném výzkumu období, které bylo pro daný region do značné míry konstitutivní.

Pro středoevropské dějiny umění 15. a 16. století lze jako náležitý problém chápat nedostatečnost chronologických kritérií pro uměleckou produkci období, kdy se místní pozdně gotická tradice prolíná s různě transformovanými podněty italské renesance a manýrismu. Naznačené „badatelské cesty“ se pokusí nabídnout objektivizovaný datační rámec, reflektující proměny autorských nebo dílenských stylových módů, jak je lze v několika případech sledovat takřka napříč celým 16. stoletím. Zobecňující závěry ohledně komplikovaného přechodu gotiky v renesanci tak mohou mít platnost nejen pro sledovanou oblast, ale i pro širší kontext střední Evropy.

Nové interpretační modely směřují k dosažení bohatě strukturovaného pohledu, zohledňujícího všechny relevantní aspekty zkoumané kultury. Neopomenutelným základem interpretačních postupů kombinujících metody kulturní historie a dějin umění bude především analýza pramenného a uměleckého materiálu. Analytické a znalecké metody, uplatněné v rámci již provedené heuristické fáze výzkumu, jsou doplněny o interpretace stylu zohledňující jeho funkční pojetí jako prostředku sociální a náboženské komunikace. Výzkum doprovází důsledná reflexe hraničního charakteru tématu ve všech uvedených významech (geografickém, uměleckém, dynastickém, konfesním). Analýza geografických koncepcí patří k důležitým úkolům současné historiografie i teorie dějin umění.²⁶ Jako jedna z vhodných alternativ izolacionistické představy imanentního vývoje v rámci národnostních celků se jeví koncept přeshraničních regionů definovaných jako kompaktní umělecké organismy s rozvinutou vnitřní komunikací. Identita těchto regionů je ovšem časově omezená a jejich hranice definuje kombinace celé řady kritérií. Statický a jednostranný vztah uměleckého centra dominujícího nad provincií je přitom možné nahradit ideou „Kulturtransferu“, vícestranné umělecké výměny mezi lokálními centry, která bez ohledu na anachronické státní nebo jazykové hranice utváří specifika regionu. „Kulturtransfer“ ovšem není dnes většinou chápán jako autonomní umělecký proces, ale jako proces složitě strukturovaný také hospodářskými, náboženskými, sociálními a jinými faktory. Krušnohoří patří nepochybně k regionům, kde se naznačený koncept ideálně uplatní.

RESUMÉ

CULTURAL TRANSFER IN THE CZECH- SAXON BORDERLAND IN LATE MIDDLE AGES AND EARLY MODERN TIMES. CURRENT RESEARCH OF SO CALLED SAXON RENAISSANCE IN BOHEMIA

The study summarizes currently on-going research of cultural and artistic climate in the bordering area of North-western Bohemia, or the Ore Mountains area in the turn of Middle Ages and Early Modern Times. The research implemented by the Department of History at UJEP and other cooperating institutions lays stress on interdisciplinarity as a main feature. In this historic and historic-artistic research are explored specific qualities of the area (economic, cultural and social). Results of the research serve the need to re-define the term of „Saxon Renaissance“ widely used in Czech academic literature since the work of *Architektura české renesance* by Eva Šamánková had been published in the year of 1961. The present prevailing bipolar concept, on which the term is based, is further unacceptable by researchers community. In this concept the Czech part of the Ore Mountains is understood as unilaterally artistically dependent on the Saxon part. To the contrary the basic concept of the research brings an alternative for isolationistic idea of immanent development within national wholes. It is a concept of cultural regions functioning and cooperating across the border which are defined as compact artistic systems with developed inner communication. An identity of these regions is however time-limited and their borders are defined by a combination of all variety of criteria. Fixed and one-sided relation of artistic centre dominating the province is possible to replace by an idea of „Kulturtransfer“, a multi-sided artistic exchange among local centres which regardless anachronic state and language borders formed a specific character of the region. Nevertheless the „Kulturtransfer“ has not been understood as an autonomous artistic process but a process structured by complex economic, religious, social and other factors. Undoubtedly the Ore Mountains area belongs to regions where this concept could be ideally applied. On-going research is trying to conceive an idea of the region in the period between Middle Ages and Early Modern Times with its art production and social relations in a new light so that the identity of this region and present cross-border cooperation will have a reliable resource in both basic and applied research of the period which appeared to be quite constitutive.

²⁶ Recentně přehledně: Ján BAKOŠ: *Paths and strategies in the historiography of art in Central Europe*, in: *Ars* 43, 2010, s. 85–118.